

прогностическая, ценностная, организационно-управленческая, рефлексивная), а также сформулировано ключевое понятия проблемы.

**Ключевые слова:** взаимодействие, педагогическое взаимодействие, методическое взаимодействие, совместная деятельность, функции взаимодействия, воспитание, поведение, ученики начальных классов.

### SUMMARY

**Kolyshkina A.** The Theoretical Aspects of the Interaction between the School and the Family in the Upbringing of Students.

*This article summarizes the various attempts of the scientists to determine the feature interaction as a social mechanism. The analysis of the nature and structure of the concept of «interaction» during which it is important to turn to the consideration of the categories «educational cooperation» and «synergy» is given. It is shown that the interaction is an independent category of pedagogy which is different from «joint activity» and the problem of interaction between educational institutions is more multifaceted than the educational aspect of union forces in joint activity.*

*School and family should work so that the children always felt unity as different and sometimes conflicting demands of adults, leading to uncertainty about the child. The concept of the unity of education, psychological and pedagogical aspects is analyzed. Psychological clarifications provide real opportunities and a full understanding of all teachers' educational objectives. The teaching aspect aims to create educational situation in school and in the family that puts students to the need to behave according to the rules of conduct. Undoubtedly, the educational objectives should not contradict each other. The basis of interaction between school and family on the principle of «impact on the family because of the child» is presented. The centre of attention is teaching a child who thus becomes a kind of tutor own parents, though not always aware of it. The child is a link between school and family, a consolidating centre, the main figure of collective pedagogical work, which is built around a holistic educational process.*

*The grounded structural components in the system of interaction between school and family, the functions specified interaction of school and family formation about environmentally sound behaviour of primary school pupils (diagnostic, prognostic, values, and organizational management, reflexive) and the definition of key concepts problems are characterized.*

*The scientists and practicing teachers for the most part unanimous that the interaction of school and family is an important process that has a sufficient opportunity to provide a family psychological and educational assistance to the education of children, primarily due to increased pedagogical culture of the parents.*

**Key words:** an interaction, a pedagogical interaction, a methodical interaction, joint activity, an interaction function, education, behaviour, primary school pupils.

УДК 37.035:57.017-053.5

**Н. М. Павлуценко**

Сумський державний педагогічний  
університет імені А. С. Макаренка

### ГЕНДЕРНА ОСВІТА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

*Зазначена наукова розвідка представлена з метою висвітлення й обґрунтування проблем і реальних перспектив гендерної освіти в сучасній початковій школі. Методи дослідження подано як психолого-педагогічні*

*напрацювання: системно-структурний аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення. Методологічні засади розглядаються у вигляді наукових позицій провідних фахівців у галузі педагогіки з питань технологій впровадження принципів гендерної демократії у сферу освітнього простору. Результати та практичне значення дослідження подані в ракурсі презентації проблем набуття ознак практичної готовності до гендерної освіти нової генерації підростаючого покоління. Перспективи подальших розвідок обумовлені далекосяжними змінами в позиціях науковців щодо гендерної проблематики в педагогіці.*

**Ключові слова:** *гендер, початкова школа, молодший шкільний вік, соціалізація, стереотипи, проблеми, перспективи.*

**Постановка проблеми.** Останнім часом гендерна проблематика стала невід'ємною частиною психолого-педагогічного напрямку досліджень, зокрема вона відкривається й педагогіці початкової школи. Виникнення цього напрямку наукової роботи пов'язано з гуманізацією всіх сфер життя, реальними трансформаціями в сучасній українській системі освіти та пильним розглядом і критикою патріархальних усталених традицій у навчально-виховному процесі, які сьогодні збереглися у вигляді статево-рольових стереотипів.

У сучасному суспільстві статево-рольові стереотипи великою мірою впливають на процес гендерної соціалізації та інтеріоризації дітей, багато в чому визначаючи їхню спрямованість.

Гендерна соціалізація (як вона є) сприяє ускладненню особистісної самореалізації, тобто формує внутрішні стани: боязнь невдачі, боязнь суспільного засудження та нехтування тощо, тому вчителям початкової ланки необхідно використовувати правила роботи в напрямі виховання наполегливої особистості [7, 184].

Однак на нинішньому етапі політика України спрямована на входження нашої держави до європейської співдружності. Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для вдосконалення вітчизняної педагогічної освіти відповідно до вимог Європейського освітнього простору, впровадження гендерних підходів у вихованні підростаючого покоління. Особлива увага у процесі реформ приділяється проблемі створення однакових умов для представників обох статей як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплено в державних документах. Актуальним стратегічним напрямом модернізації національної системи освіти в гендерному аспекті став Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.). У зазначеному документі ставляться завдання підготовки навчальних програм, підручників і посібників для школи з урахуванням гендерного підходу виховання хлопчиків і дівчаток у дусі поваги до прав і можливостей статі та вільного волевиявлення особи [6, 1].

Відтак особливої актуальності набуває проблема гендерної освіти. На особливу увагу заслуговує молодший шкільний вік – початковий етап

соціалізації дитини на рівні школи. Саме зі вступом дитини до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на її гендерну свідомість, яка в подальшому, за незалежних від учня причин, часто обтяжена статево-рольовими стереотипами.

**Аналіз актуальних досліджень** дав змогу сформулювати основні характеристики вивченості зазначеної проблеми в науці. Так, методологічні питання гендерної педагогіки висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців О. Вороніної, В. Гайдено, В. Кравця, Л. Штильової, О. Ярської-Смирнової та ін. Ідеї введення гендерної складової в освіту досліджували Л. Булатова, С. Вихор, Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Луценко та ін. Впровадження гендерного підходу у виховання молоді та питання професійної підготовки студентів є предметом наукових пошуків І. Іванової, О. Семиколенової, А. Мітрофанової, І. Мунтяна, О. Цокур та ін.

**Мета статті** полягає у висвітленні й обґрунтуванні проблем і реальних перспектив гендерної освіти в сучасній початковій школі.

**Методи дослідження** представлено як психолого-педагогічні напрацювання: системно-структурний аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення.

**Виклад основного матеріалу.** Як відомо, освіта й виховання мають неабиякий вплив на формування особистості учня початкової школи. Гендерна соціалізація має важливе значення для молодшого шкільного віку. У процесі гендерної соціалізації закладаються стосунки дитини з дорослими, однолітками своєї та протилежної статі.

Гендерна соціалізація молодших школярів характеризується специфікою стосунків на різних типах взаємин, наприклад, дитина-дорослий, дитина-одностатеві ровесники, дитина-однолітки іншої статі. Тип стосунків – дитина-дорослий педагог має найважливіше значення для формування гендерної соціалізації молодшого школяра. Учитель для учня початкової школи не тільки приклад, взірець поведінки, а й ідеал. Тому, позитивній гендерній соціалізації сприятиме розвиток взаємостосунків педагогів із дітьми не тільки на рівні функціонально-рольового типу (ділового, офіційного), але й особистісно-інтимного (довірливого, поважливого), коли вчителем (як авторитетною людиною) підкреслюються якості, особливості й гідність кожної дівчинки та кожного хлопчика.

Примітно, що в більшості освітніх установ традиційними є стилі навчання, виховання та спілкування, у тому числі й у початковій школі, які віддзеркалюють гендерну стратифікацію суспільства, чим демонструють категоричну соціальну диференціацію людей, розподіл професій на суто чоловічі та суто жіночі, підкреслюючи, таким чином, нерівність статусів чоловіків і жінок в сучасному суспільстві [2].

Очевидно, що гендерна асиметрія в початковій школі виявляється через: фемінізацію освіти, гендерно-нечутливий зміст більшості

підручників, традиційні стилі викладання та виховання, певні стереотипні форми взаємин дітей у класному колективі та колективах однолітків тощо.

Доказом слугує те, що дослідники вважають природнішою легшу адаптацію до умов школи педагогів-жінок. Деякі в якості факторів фемінізації школи відмічають погіршення матеріального забезпечення, зниження статусу освіти, різке погіршення демографічної ситуації в результаті еміграції та ін. Чоловіча частина населення постійно мобілізувалася на війни, виконання надзвичайних доручень, тому педагогічна діяльність все більше набувала статусу жіночої сфери. Зникнення чоловіків з учительського корпусу несло за собою і подальші зміни школи. За часів радянського соціалізму зафіксовано суспільний розподіл праці за ознакою статі, де жінки зайняті в менш престижних і менш оплачуваних галузях, пов'язаних з функцією соціальної турботи. Історично склалося, що вихованням і навчанням молодших дітей переймалися жінки. Отже, учительювання стало «жіночою роботою» [5].

Сьогодні ситуація майже не змінилася: в Україні в початковій школі посади вчителів приблизно на 85–90 % обіймають жінки.

Диференціація зображення чоловіків і жінок у професійній, домашній сферах та сфері відпочинку, відтворення гендерної асиметрії в змістах задач і текстів для початкової школи, стереотипне зображення дівчаток і хлопчиків та їх взаємин на сторінках навчальних посібників – це фактично наявність гендерно-нечутливого змісту навчальних матеріалів підручників, що обмежує знання дітей про внесок жінок в історію, культуру та сферу суспільного життя, нав'язуючи стереотипну інформацію про їхню меншовартість [7].

Стили навчання й виховання сучасних учителів мають суттєві відмінності: до хлопчиків – демократичний, орієнтований на самостійність, самовизначення в діяльності; до дівчаток – з більшою опікою, зовнішнім контролем, із закріпленням підпорядкованої залежної поведінки, орієнтованої на сторонню допомогу [1].

Найменшим фактором, який сприяє гендерній асиметрії в навчальному процесі початкової школи є певні стереотипні відносини хлопчиків і дівчаток означеної вікової категорії. Розмежування у грі та навчанні не таке наявне, як намагаються довести вчителі й батьки. Дітям часто цікаво разом не тільки гратися, реалізовувати різні доручення вчителя, а й виконувати навчальні завдання (навіть змагального типу).

Сучасна провідна педагогічна думка припускає, що розвиток гендерної освіти в школі допоможе сформулювати уявлення про те, що стать не є підставою для будь-якої дискримінації, а дає можливість жінці і чоловікові користуватися правами людини в повному обсязі цього поняття, породжує сили для вільного вибору шляхів і форм соціалізації на рівні своєї неповторної індивідуальності.

Виходячи з цього, відома українська дослідниця Т. Говорун наголошує, що створення рівноправних умов для соціалізації хлопчиків і дівчаток

проголошується життєво важливою сферою гендерних досліджень в Україні, таким же важливим як сприяння збалансованому розподілу робочих місць та сімейних обов'язків жінок і чоловіків, зміцнення егалітарних (від франц. «egalite» – рівність) стосунків у сім'ї, ліквідація професійної сегрегації (розділення, поділ) та всіх форм дискримінації статей, запобігання насильству щодо жіночої та чоловічої статей [3, 73].

Відтак, зазначена ідеологія пропагує егалітарний підхід, який підкреслює однакову значимість чоловіків і жінок, домінування однієї статі над іншою ними відкидається.

Зрозуміло, що тільки усвідомлення необхідності об'єктивних змін у гендерних стосунках наших громадян замало, таким чином виступає необхідність запровадження відповідної системи набуття знань з питань гендеру.

Саме освіта здатна їх реалізувати за допомогою введення інноваційних технологій та методів навчання з урахуванням гендерної складової у процесі виховання майбутнього покоління.

Егалітарна ідеологія має предстати перед учнями як гуманістичний напрям розвитку, що відповідає цінностям людської особистості, індивідуальності кожного.

Гендерна матриця, за дослідженнями науковців, в навчально-виховному процесі включає: змістовне наповнення морально-психологічними цінностями особистісно-орієнтованого та егалітарного підходу, яке сприятиме зближенню життєвих перспектив обох статей, формування у свідомості вихованців умінь та намірів безконфліктного життя у класі, родині, суспільстві; збагачення світоглядних основ гендерної толерантності учнів інтегруванням гендерних знань в навчальні дисципліни [2].

Основна ідея впровадження гендерної освіти, за М. Сабунаєвою, полягає в урахуванні специфіки впливу на розвиток хлопчиків і дівчаток усіх факторів навчально-виховного процесу (зміст, методи навчання, організація шкільного життя, педагогічне спілкування, набір предметів та ін.), у відмові від асиметрії соціалізації бінарного типу («слабка, залежна дівчина, сильний, рішучий юнак»), у вихованні всебічно розвиненої особистості, вільної від дискримінаційних поглядів [8, 370].

Гендерна освіта нині набуває неабиякого значення також і у взаємозв'язку з розвитком демократії та права.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття відзначаються в Україні особливо швидкими суспільними змінами, які викликали необхідність перебудови майже незмінної системи освіти та її адаптації до нових реалій і вимог. Педагоги до цих реалій відносять:

1. Злам традиційної системи гендерної стратифікації, різке ослаблення поляризації жіночої і чоловічої соціальних ролей. Традиційний гендерний розподіл праці втратив жорстокість і нормативність, більшість соціальних ролей взагалі не диференціюються за ознакою статі. Спільна трудова

діяльність і спільне навчання значною мірою сприяють вирівнюванню відмінностей в нормах поведінки і психології чоловіків і жінок.

2. У політичній сфері змінюються гендерні відносини влади. Чоловіки поступово втрачають монополію на публічну владу.

3. Змінюються самі культурні стереотипи маскулінності й фемінінності. Вони стають менш жорсткими та полярними, внутрішньо суперечливішими, що свідчить про їх конструктивістське походження.

4. Серйозні трансформації відбуваються у шлюбно-сімейних стосунках. У сучасному шлюбі значно більше рівності, поняття батьківської влади все частіше замінюється поняттям батьківського авторитету, більш справедливим становиться розподіл домашніх обов'язків.

5. Суттєво змінюється характер соціалізації дітей. Зростає роль товариства однолітків порівняно з впливом батьків. А шкільне навчання переважно є спільним, що зменшує статеву сегрегацію та полегшує взаєморозуміння хлопчиків і дівчаток, створюючи психологічні передумови для більш рівних стосунків між дорослими чоловіками й жінками в різних сферах суспільного та особистого життя [2; 4].

Забезпечити належне виховання хлопчиків і дівчаток, їхню орієнтацію на партнерство та взаємозамінність у виконанні сімейних і соціальних ролей можливо тільки за допомогою формування в дітей гендерної свідомості. Виходячи з цього, важливим є визначення гендерної рівноваги, яка розглядається такими вченими як Т. Говорун, О. Кікінежді не тільки як захист конституційного рівноправ'я чи гендерно чутлива адміністративна політика держави, а й, передусім, як забезпечення належного виховання хлопчиків і дівчаток, їхню орієнтацію на партнерство та взаємозамінність у виконанні сімейних і соціальних ролей.

Виховання являє собою частину процесу соціалізації та розглядається як цілеспрямована і свідомо контрольована соціалізація. Виховання виступає своєрідним механізмом прискорення соціалізації. За допомогою виховання переборюються або послабляються негативні наслідки соціалізації, їй надається гуманістична орієнтація. Одним із факторів гендерної соціалізації є освіта й освітні установи. Оскільки школа, як освітній заклад, є визначальним соціальним інститутом, що виконує функції трансляції основної системи цінностей, норм, ролей від одного покоління до наступного, тому перед сучасними педагогами постає задача створення гендерночутливої освіти – важливого інституту соціалізації, адже, передусім, школа повинна надати гендерні знання, виховати вміння, розвинути здібності людини, які б спонукали її до самореалізації та творчості.

Основним принципом такого виховання є уникнення будь-яких проявів упередженості та дискримінації вимог до навчання і поведінки хлопчиків і дівчаток, освоєння майбутніх професійних, сімейних та громадянських ролей на підставі належності до певної статі [1, 57]. Зазначені дослідження, на нашу

думку, обстоюють такі далекосяжні ідеї: відсутність орієнтації на статево-відповідні види людської діяльності, наголошення на рівних можливостях хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок в оволодінні трудовими вміннями й навичками, недопустимість протиставлення дітей за статевою ознакою, розвиток умінь протистояти гендерним стереотипам тощо.

Ми розуміємо поняття гендерна освіта як наукову ідеологію, що ґрунтується на принципах рівноправ'я статей, на критичному розгляді відносин між статями, які є соціально обумовленими, сконструйованими суспільством. Даний науковий погляд спирається на реконструкції цих відносин в кожному конкретному випадку, кожному соціальному інституті суспільства.

Ураховуючи реалії сьогодення, необхідно об'єктивно визначити, що традиційне (патріархальне) мислення суспільства майже вичерпало себе; жорсткі статево-рольові стандарти не тільки обмежують розвиток людини, а й гальмують її здатність до самореалізації. Саме тому необхідно відгородити молоде покоління від небезпечного впливу статево-рольових стереотипів і збільшити потенціал формування особисті в процесі соціалізації.

Відповідно, нові перспективи такого напрямку життя спонукають по-іншому сприймати весь порядок функціонування суспільства, висуваючи як нагальну, потребу в перетвореннях сучасних світоглядних підходів до науки та системи освіти зокрема.

Інакше кажучи – перспектива гендерної освіти полягає у пропагуванні принципу егалітарних взаємин між представниками обох статей як природного для світобачення, ідеології та поведінки кожної людини.

**Висновки.** Зважаючи на такі трансформації сучасного суспільства виникає необхідність усталення перспективності гендерної освіти як природного процесу, що пов'язаний зі змінами провідних ідеологій щодо «особливого призначення статей» на ідеї про їхню рівноправність. Таким чином, становлення гендерної освіти зумовлено змінами в гендерній стратифікації суспільства.

Отже, гендерна освіта, відповідаючи вимогам сучасного демократичного суспільства і розвитку права, передбачає відхід від концепції безсумнівних «вроджених статевих відмінностей між хлопчиками і дівчатками» в освіті й ідеї «природжених статевих ролей», переносячи акцент на інституціональний контекст середовища й контекст рівноправної взаємодії суб'єктів гендерних відносин.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун Т. Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі / Т. Говорун, О. Кікінежді // Освіта і управління. – 2003. – № 4, Т. 6. – С. 56–68.
2. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
3. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності : монографія / Т. В. Говорун. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 240 с.

4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.

5. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. / В. П. Кравець – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.

6. Павлущенко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н. М. Павлущенко. – Тернопіль, 2011. – 20 с.

7. Павлущенко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Наталія Миколаївна Павлущенко. – Тернопіль, 2011. – 249 с.

8. Сабунаева М. Л. Гендерный подход в практике школьного психолога / М. Л. Сабунаева, Ю. Е. Гусева // Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. – СПб.: Питер, 2003. – 480с. – С. 369-381.

### РЕЗЮМЕ

**Павлущенко Н. Н.** Гендерное образование в начальной школе: проблемы и перспективы реализации.

*Указанная научная статья подана с целью освещения и обоснования проблем и реальных перспектив гендерного образования в современной начальной школе. Методы исследования представлены как психолого-педагогические наработки: системно-структурный анализ, синтез, сравнение, классификация, обобщение. Методологические основы переданы в виде научных позиций ведущих специалистов в области педагогики по технологиям внедрения принципов гендерной демократии в сферу образовательного пространства. Результаты и практическое значение исследования показаны в ракурсе презентации проблем приобретения признаков практической готовности к гендерному образованию подрастающего поколения. Перспективы дальнейших исследований обусловлены далеко идущими изменениями в позициях ученых о гендерной проблематике в педагогике.*

**Ключевые слова:** гендер, начальная школа, младший школьный возраст, социализация, стереотипы, проблемы, перспективы.

### SUMMARY

**Pavlushhenko N.** Gender education in primary schools: the problems and prospects of implementation.

*The specified scientific investigation is done in order to examine and study the problems and prospects of real gender education in modern elementary school. The methods are presented such as psychological and pedagogical achievements: system-structural analysis, synthesis, comparison, classification, and summarization. The methodological principles considered as scientifically leading experts in the sphere of pedagogy in gender pedagogy for the introduction of gender component in education are: gender mainstreaming in the education of adolescents and seniors, training future professionals and gender education of the students, modern gender studies in pedagogy that is presented as specific technologies towards gender democracy in the sphere of educational space.*

*The results of research and practical importance has given the perspective of presentation the problems acquiring practical signs of readiness for a new generation of gender education of the younger generation through proper education of the boys and girls, their focus on partnership and interchangeability in a family and social roles, which is possible only through the formation of gender in children consciousness.*

*The definition of gender education is presented as a scientific ideology based on the principles of equality of the articles on critical examination of the relations between the sexes, which are socially constructed, constructed by society. This view is based on scientific*



*reconstruction of these relations in each case, every social institution of the society. The article reveals the finding transformations in modern society as well as to establish the need for gender education perspective as a natural process that is associated with the changes leading ideologies regarding «special purpose articles» on their ideas about equality.*

*The prospects for further research are due to far-reaching changes in the positions of the researchers on gender issues in pedagogy. Thus, gender education, meeting the requirements of a modern democratic society and the development of the law involves a departure from the concept of undoubted «innate sex differences between boys' and girls' education and the idea of innate gender roles», shifting the emphasis on the institutional context and environment context equitable interaction of gender relations.*

**Key words:** *gender, primary school, primary school age, socialization, the stereotypes, the problems and prospects.*